

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-304-3-4>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ КОДИ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

Олеся БАРБАНЮК

кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

barbanyuk@kpmu.edu.ua

Вступ. Виникнення лінгвокультурології як науки пов'язують із антропологічним поворотом у гуманітарних науках на рубежі ХХ–ХХІ століть, орієнтованим на комплексне та деталізоване дослідження взаємозв'язку мови, культури та свідомості людини. Однак в основі лінгвокультурологічного напрямку лежать традиційні класичні положення порівняльно-історичного мовознавства (Я. Грімм), вчення В. фон Гумбольдта, концепція Л. Вейсгербера, гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, ідеї психологічного напрямку лінгвістики (К. Бюллер; Г. Пауль), концепції неогумбольдтіанства, австрійської школи слів та речей, антропологічні та культурологічні дослідження [10; 11; 12; 13].

Лінгвокультурологія на теренах української наукової думки розвивалася в руслі ідей М. Максимовича, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, І. Огієнка, М. Костомарова, Б. Грінченка, В. Гнатюка, С. Килимника та ін. Межування українських лінгвокультурологічних досліджень з іншими галузями гуманітарного знання, а саме лінгвостилістикою, семасіологією, ономасіологією, фразеологією, фольклористикою, культурологією, етнологією, семіотикою тощо, зумовлює їхню поліаспектність (Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Жайворонок, В. Ужченко, О. Тищенко, В. Кононенко, І. Голубовська, Н. Слухай, Н. Мех, Г. Сюта та ін.) [5].

Проблеми віддзеркалення культурної інформації в мовних знаках привертала увагу багатьох представників різних галузей мовознавства – семіотики та філософії мови, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокраїнознавства, когнітивної лінгвістики; лексичної, когнітивної семантики та лінгвоконцептології; лінгвістики тексту; фразеологічної семантики та багато інших. Деякі з цих наук мають з лінгвокультурологією «генетичний» зв'язок (психологія, психолінгвістика, етнопсихолінгвістика, етнолінгвістика), а інші пов'язані з нею колом проблем, що вивчаються. При цьому виділяється і ряд базисних для лінгвокультурології наук – культурологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокраїнознавство та когнітивна лінгвістика [16; 17].

Відтак, лінгвокультурологія, ґрунтуючись на науковому потенціалі різних лінгвістичних дисциплін, має в порівнянні з ними свою власну специфіку та свій особливий «інтегративний» фокус розгляду проблеми, адже концентрується навколо кореляції – «мова – культура – свідомість». Так, на відміну від власне культурології, зміст якої складають теорія та практика системних досліджень культури, лінгвокультурологія пропонує системний опис фактів мови та культури в їх взаємодії та взаємозв'язку. Культурологія, на глибоке переконання О. Селіванової, є однією з базових наук для лінгвокультурології [17], саме тому існує два вектори розуміння дисциплінарного статусу лінгвокультурології: а) культурологічний та б) лінгвістичний.

Відповідно до першої позиції лінгвокультурологія розглядається як розділ культурології з певною методологією досліджень, водночас прихильники другого, лінгвістичного підходу (домінуючого на сьогодні), успішно доводять її загальне коріння і нерозривний зв'язок з лінгвістикою, ґрунтуючись на лінгвістичних навчаннях В. Вундта, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Г. Шухардта та ін.

Виклад основного матеріалу. На відміну від етнолінгвістики, яка звернена до реконструкції етноуявлень за даними мови у діахронії, лінгвокультурологія досліджує історичні та сучасні особливості взаємодії мови та культури – етнічної, світової, групової – у «діапазоні (національної) самосвідомості та її мовної репрезентації». Метою і матеріалом

дослідження лінгвокультурології є живі комунікативні процеси, різні дискурсивні сфери як джерела культурної інформації [17, с. 303–304], і зв'язок мовних виразів, що використовуються в них, з синхронно діючим менталітетом народу. Якщо лінгвокультурологія досліджує «фіксацію культури в мові та прояв її в дискурсі», то етнолінгвістика та етнопсихолінгвістика основну увагу приділяють етнолінгвістичній та етнопсихолінгвістичній детермінованості мовної діяльності, мовної свідомості та спілкування.

Лінгвокультурологія досить тісно пов'язана і з лінгвокраїнознавством, проте має низку принципових відмінностей. По-перше, лінгвокультурологія є науковою дисципліною, а не «аспектом викладання мови» та орієнтована на повне та об'єктивне системне уявлення одиниць мови та культури у їхній взаємодії. Лінгвокраїнознавство вивчає власне національні реалії, що відбилися у мові – безеквівалентні мовні одиниці – і найчастіше характеризується вибірковим, ілюстративним підходом до опису культурних реалій. На відміну лінгвокраїнознавства та контрастивної лінгвістики, сучасна лінгвокультурологія переходить від фіксації в мові етимологічної, історичної, культурної інформації до дослідження «етнічної логіки», представлені в образах світу та відображені в мові, до опису мовних фрагментів культур ролі мови у категоризації концептосфери культури [9; 10].

Якщо когнітивна лінгвістика намагається встановити, як у принципі організована свідомість людини, як вона пізнає світ, як зберігаються наші знання про світ і як вони структуруються у мові, а також «створити модель мовної комунікації як основи обміну знаннями», то лінгвокультурологія приділяє основну увагу людині в культурі та її мові. Вона орієнтована на *культурний фактор у мові та мовний фактор у людині* і досліджує той «культурний зміст, який відклався у значенні мовного знака і становить своєрідну культурну пам'ять нації».

Власне саме тому об'єктом лінгвокультурології є «мова як відображення та фіксація культури та культура крізь призму мови», взаємодія мови, культури та людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою, взаємозв'язок культури та мови в процесі її функціонування та вивчення інтерпретації цієї взаємодії як єдиної системної цілісності, мовна/дискурсивна діяльність, що розглядається з ціннісно-сислової точки зору. Узагальнюючи думки вчених та враховуючи результати новітніх досліджень з їхньою пильною увагою до проблем самосвідомості різних спільностей можна зробити висновок, що об'єктом лінгвокультурології є мова як феномен культури в паритетному цілісному взаємозв'язку один з одним і з індивідуальною/колективною свідомістю (ментальністю).

Предмет дослідження лінгвокультурології, відтак, становлять одиниці мови та дискурсу, які мають «культурно-значущий зміст» або «культурно значущу інформацію» [16]. Такі одиниці дозволяють «увійти в культурно-історичний пласт ментально-лінгвального комплексу», оскільки «узагальнюють результати власне людської свідомості – архетипічної та прототипічної – зафіксовані в міфах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорних та релігійних та прозових художніх текстах, фразеологізмах та метафорах, символах та пареміях» [12; 13].

Традиційно виділяються дев'ять типів одиниць, кожен із яких може бути предметом вивчення лінгвокультурології [9; 10; 11], а взяті всі разом – виконувати функцію мови культури, тобто, відображати культурно-національну ментальність його носіїв:

- 1) безеквівалентна лексика та лакуни;
- 2) міфологізовані мовні одиниці;
- 3) пареміологічний фонд мови;
- 4) фразеологічний фонд мови;
- 5) образи, стереотипи, символи;
- 6) метафори та образність мови;
- 7) стилістичний устрій мови;
- 8) мовленнєва поведінка;
- 9) сфера мовного етикету.

Таким чином, вважаємо, що загальним предметом усіх напрямків лінгвокультурології (фразеологічного, лінгвоконцептологічного / логіко-лінгвістичного, лексикографічного, лінгводидактичного, етнопсихологічного) та аспектів (діахронічного, порівняльного, ситуаційного, когнітивного, семантичного) є символи (коди), що формуються при взаємодії мови, культури та свідомості.

Лінгвокультурологи визначають різні цілі, які зводяться до загального знаменника – розкриття культури та ментальності людини та спільності через мову. Так, одні дослідники метою лінгвокультурології бачить «системне уявлення культури народу в його мові, в їх діалектичній взаємодії та розвитку», інші ж – у вивченні способів, якими мова втілює у своїх одиницях, зберігає та транслює культуру. Мета лінгвокультурного аналізу, згідно з О. Селівановою, полягає в описі картини світу в тому вигляді, в якому вона представлена в повсякденному мовленні носіїв мови в дискурсах і текстах [17], відтак у дослідженні та описі культурного простору крізь призму мови та дискурсу та культурного фону комунікативного простору.

Головною метою лінгвокультурології, що відображає відмінність цієї галузі мовознавства з поміж інших наук, вважаємо, виявлення за допомогою мовних одиниць базових культурних цінностей та опозицій культури, закріплених у мові (словник) і які проявляються в дискурсі, а також уявлень про окультурені людиною сфери (просторову, часову, діяльнісну тощо) та найдавніших уявлень, що співвідносяться з культурними архетипами.

Аналіз мовних одиниць культурного простору диктує постановку і розв'язання низки завдань, як загальних для всіх антропологічно-орієнтованих лінгвістичних дисциплін, так і специфічних для лінгвокультурології. При всьому різноманітті завдань, що висувуються в цьому плані, можна виокремити такі:

- визначення основної одиниці / одиниць лінгвокультурології;
- аналіз різних видів подання культурно-значущої інформації у мовному знакові та механізмів її «прикріплення» та інтерпретації;
- уточнення методологічних передумов і на цій основі розробка термінологічно уніфікованої метамови лінгвокультурології, її ключових понять з виділенням у них суттєвих саме для даної науки змістовних аспектів (культура, культурні цінності, культурні установки, культурна конотація, культурна інформація, лінгвокультурний простір, лінгвокультурний код, лінгвокультурема, ідентичність, культурна ідентичність, лінгвокультурна ідентичність та ін.);
- виявлення універсальних та національно-специфічних рис дискурсу, його національно-культурної складової;
- опис базових культурних опозицій, ціннісних домінант лінгвокультурної спільності, які формують національну/етнічну/групову тощо картини світу [12].

Кількість визначень та підходів до вивчення культури величезне. Уявлення дослідників, що належать до різних наукових напрямів, про те, що таке культура, були і досі залишаються досить різноманітними та важкооглядними. Багатогранність культури пояснюється насамперед тим, що «культура виражає глибину та незмірність людського буття» [6]. Недивно, адже невичерпність і незбагненність людини зумовлює багатогранність і багатоаспектність як культури, і її розуміння.

Справді, визначення культури «всеосяжні» і варіюються. Деякі дослідники відштовхуються від розуміння культури [9; 10; 11] як надбіологічної (Л. Уайт), надорганічної цілісності (А. Кребер; Г. Спенсер), поведінки (Р. Бенедикт; К. Гірц; Е. Девіс; Стюард та ін.), інші вбачають в ній сукупність ідей та інформації (У. Тейлор; Дж. Форд; К. Уіслер та ін.), як феномена виключно людського існування (К. Гірц; К. Дойч; Ю. Кім; А. Кекконен; У. Оствальд) та соціальної спадщини (Р. Лінтон; Б. Малиновський; Е. Сепір та ін.), що має символічний (знаково-символічний) характер (А. Вежбицька; К. Гірц; Ю. Лотман), і являє собою нецентрований текст, що фіксується у мовних/дискурсивних практиках

(В. Абушенко), до варіантів, в яких культура є невлливою абстракцією (Р. Білз і Г. Хойджер; К. Клакхон; А. Кребер; Р. Лінтон; А. Радкліфф-Браун; М. Херсковіц та ін.) або глобальною сутністю.

Фундаментальний зв'язок культури та свідомості (знання) реалізується у двох її формах: об'єктивній та суб'єктивній. На такому різновекторному існуванні культури вибудовуються багато сучасних концепцій культури як «макрорівневого соціопсихологічного конструкту» (Д. Мацумото), «колективного програмування свідомості» (Дж. Хофстеде), «форми організації та інтерпретації людського існування» (В. Гуденаф), що «постійно розвивається» (А. Какконен) і т. ін.

Так, суб'єктивна форма існування культури – це «зліпок» образу світу у свідомості конкретної людини, комплекс усвідомлених та неусвідомлених уявлень про те, як їй слід (і не слід) жити і поводитися у цьому світі. Водночас, об'єктивна форма культури – це схвалений людським суспільством як соціально прийнятний досвід сприйняття та розуміння системної організації світу, зафіксований як у фізично існуючих «матеріальних носіях» (знаряддя праці, знання, технічні пристрої, об'єкти мистецтва, книги тощо), так у «стійких явищах колективної свідомості» (звичаї, традиції, громадська думка, суспільний смак, соціальні звички, особливості національного характеру, ідентичності та ін.) [19].

Тут варто зазначити, що культура здатна існувати й функціонувати лише у взаємодії обох її форм, у яких представлена. Хоча деякі дослідники наголошують на визначальній ролі тієї чи іншої форми, ми розділяємо позицію вчених, згідно з якою культура існує одночасно як форма суспільного буття людей і як форма присвоєння особистістю колективного досвіду (К. Баркер; В. Біблер та ін.).

Форму існування культури у свідомості її носіїв прийнято позначати у лінгвокультурології терміном *культурний простір* [16]. Формується цей простір феноменами культури, що існують у свідомості, вірніше, уявленнями про них. Культурний простір співвідноситься з когнітивним простором (індивідуальним та колективним), оскільки він формується сукупністю індивідуальних та колективних просторів усіх представників даної культурно-національної спільності.

Відтак, усі визначення культури можна звести до чотирьох основних типів:

- 1) культура як ідеї;
- 2) культура як ідеї та поведінка;
- 3) культура як ідеї та матеріальні артефакти;
- 4) культура як інформація.

Останнє визначення, по суті, узагальнює і включає в себе три попередні. Погляд на культуру як інформацію є найбільш виправданим, адже дозволяє віднести до цього поняття оперативні знання та уявлення, стереотипи поведінки, матеріальні артефакти, виявлення особливостей як малих, так і великих соціальних груп.

Розмірковуючи про культуру як про інформацію, ми, звичайно ж, не ведемо мову про їхнє повне ототожнення – така тенденція спостерігається в деяких культурологічних та лінгвокультурологічних дослідженнях. Культура дійсно є інформацією (культурний досвід є не що інше як інформація), але не зводиться до неї, оскільки «інформація використовується системою культури у своїх власних цілях, що не визначаються цією інформацією, а, навпаки, що визначають її характер» [12]. Поняття культури – це поняття вищого рівня абстракції, що характеризує культуру як надскладну, інтегративну, нестійку, цілісну систему, що постає як інформаційна структура у певних своїх проявах.

Таке розуміння, на нашу думку, задає нові та перспективні орієнтири вивчення не тільки самого феномену культури, але і його особливого взаємозв'язку з мовою і свідомістю у світлі когнітивно-дискурсивної та лінгвосинергетичної парадигм, визначає відповідний потенціал розвитку лінгвокультурології, формує міждисциплінарні категорії.

Культура як системний феномен вищого ступеня абстракції має складну специфіку актуалізації в реально існуючих культурних системах, що характеризує один із проявів її діалогічності: універсальність/локальність культури. Кожна конкретна культура існує у нерозривній взаємодії двох форм її буття – об'єктивній та суб'єктивній, що забезпечує самобутність при всіх змінах у нормативно-ціннісній та смисловій сферах. Тому нерозривно з поняттям культури постає поняття ідентичності як своєрідне осмислення тих культурно-ціннісних домінант даного суспільства, які виявляються функціонально необхідними у його розвитку.

Отже, що таке «культурна ідентичність» і який її зв'язок з поняттям «ідентичність» взагалі і з видами/різними видами ідентичності, зокрема. Огляд різноманітних точок зору дослідників на сутність культурної ідентичності показує, що досі єдиної думки не вироблено.

Так, наприклад, у теорії культури та культурології культурна ідентичність розглядається як єдність, тотожність культурного світу людини з певною культурою, культурною традицією, культурною системою, що характеризується засвоєнням та прийняттям цінностей, норм, змістовного ядра даної культури та форм її вираження.

З погляду вчених, які займаються проблемами міжкультурної комунікації, культурна ідентичність – це усвідомлене прийняття людиною відповідних культурних норм та зразків поведінки, ціннісних орієнтацій та мови, розуміння свого «я» з позицій тих культурних характеристик, які прийняті в даному суспільстві, самоототожнення себе з культурними зразками саме цієї спільноти [1].

Як можна помітити, у цих та багатьох інших визначеннях культурна ідентичність, по-перше, трактується як феномен виключно індивідуальної свідомості. Характеристика культурної ідентичності цим звужується до визначення, притаманного насправді лише індивідуальній ідентичності: особистій чи, найчастіше, соціальній. Це значно обмежує понятійну сферу власне поняття «культурна ідентичність», адже тоді не береться до уваги її колективна складова. По-друге, культурна ідентичність описується або як результат («тотожність»), або як процес («усвідомлене прийняття»). По-третє, слово «усвідомлене» не зовсім точно, оскільки виключає прояв і несвідомого, характерного для сутності ідентичності.

Культура та суспільство повідомляють чи породжують ідентичність і вона завжди є продуктом соціального конструювання [23, с. 130]. Термін «культурна ідентичність» відноситься до усвідомлювального і несвідомого, відтак до психологічного членства індивідів у певній культурі.

Оскільки культура є соціопсихологічним конструктом, інформаційною структурою, що зберігає і повідомляє загальну систему правил, зрозуміло, що люди, одночасно входячи в кілька груп, можуть мати не єдину культурну ідентичність, а й дві або більше. Існування мультикультурних ідентичностей передбачає наявність багатьох соціокультурних систем уявлень (інформаційних систем) у свідомості мультикультурних індивідів. Звідси випливає можливість виділення етнокультурної, національно-культурної, класо-культурної тощо видів індивідуальної соціокультурної ідентичності. Саму соціокультурну ідентичність можна класифікувати як модальність соціальної ідентичності. Індивідуально-соціальну чи соціокультурну ідентичність можна, таким чином, описати як динамічну, змінну, множинну інформаційну систему знань та уявлень про свою причетність до певної соціокультурної спільноти.

Система ця формується шляхом усвідомленого та неусвідомленого осмислення своєї приналежності до такої групи на основі засвоєння та прийняття характерних для цієї групи культурних цінностей, установок, стереотипів та норм. Така причетність, належність є самоосмислена (соціокультурна самоідентичність), співвіднесена з оточуючими, підтверджена ними (соціокультурна ідентичність). В результаті виникає тотожність культурного простору індивіда з певною культурою (Я – представник певної культури,

спільності, наприклад, англійської). Іншими словами, соціокультурна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу осмислення та ототожнення індивідом себе із соціально-схваленою системою культурних цінностей певної культури.

Отже, колективна культурна ідентичність виробляється в ході саморефлексії спільноти (етносу, нації, класу тощо) за допомогою механізмів ідентифікації, відмінних від тих, що є основою індивідуальної культурної ідентичності. Тут здійснюється не уподібнення та/або ототожнення, а зіставлення, порівняння однієї культурної спільноти з іншими. В результаті такого зіставлення відбувається осмислення спільністю себе як такої, як цілого, що має певні групо-ідентифікуючі ознаки і тим самим формується уявлення спільності про себе як самотнню цілісність, з яким ідентифікують себе всі її члени. Це уявлення втілюється у самосвідомість спільності поруч із колективним несвідомим.

Таким чином, колективна культурна ідентичність – це самосвідомість спільності, що виступає як динамічна інформаційно-знакова система, що є результатом саморефлексії спільноти – конструювання та уявлення єдності спільності як самотнього цілого на основі культурних цінностей, норм, установок та стереотипів.

Безумовно, культурна ідентичність реалізується через мову, як одну із основоположних складових ідентифікації, ототожнення себе з конкретною спільнотою.

Вивчення проблеми «мова та культура» має давню історію. Культурологічний підхід до аналізу мови виник, як вважають, в епоху Просвітництва поряд з іншими новими підходами, пов'язаними з характерними для того часу гуманістичними ідеями. Мови розглядалися як явища духовної культури людства, засоби пізнання культури народів та спілкування, що допомагало розкрити зв'язок мови з характером народу. Мова трактувалася як найважливіший чинник формування та розвитку нації/етносу. Звідси й підвищений інтерес до національної мови як найбільш ідентичної на протигагу латині, що панувала [11; 12].

Розкриття взаємозв'язку мови та культури отримало згодом глибоке висвітлення в теорії мови В. Гумбольдта, згідно з якою мова формує мовну самосвідомість людини, сприяє її духовному та культурному розвитку. Основні положення концепції цього вченого зводяться до таких:

- 1) матеріальна та духовна культура втілюються у мові;
- 2) будь-яка культура національна, її національний характер виражений у мові у вигляді особливого бачення світу; мові властива специфічна кожному за народу внутрішня форма;
- 3) внутрішня форма мови – це вираження «народного духу», його культури;
- 4) мова є опосередкованою ланкою між людиною і навколишнім світом [13].

Ідеї В. Гумбольдта про зв'язок мови та культури вплинули на їх подальший розвиток у працях Ш. Баллі, Ж. Вандрієса, К. Леві-Стросса, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Р. Якобсона. Дослідження взаємозв'язку мови, культури та етносу отримав подальше осмислення у працях Л. Вейсгербера (концепція мови як «проміжного світу»), Дж. Керролла, Д. Олфорда, Х. Плеснера, М. Шелера, Д. Хаймса та ін.

На початку XV століття представники австрійської школи слів та речей (Worter und Sachen) фокусують свою увагу на конкретному вивченні складових елементів мови та культури – так званих «атомів» лінгвокультурології. Тим самим підтверджується важливість застосування культурологічного підходу до багатьох областей мовознавства та насамперед до лексикології та етимології [12].

На сучасному етапі розвитку гуманітарного знання мова сприймається як найважливіша складова широкого соціокультурного контексту. Так, наприклад, в екзистенціалізмі мова розуміється як форма і першоелемент будь-якої культури, її носій (М. Хайдегер), в герменевтиці – як «досвід світу», зафіксований у тексті і пов'язаний із соціальним і духовним досвідом (Г. Гадамер). В історії культури та культурології акцент робиться на тому, що історія розвитку мови безпосередньо пов'язана з культурою народу, її національними особливостями, які визначають своєрідність кожної мови.

Мова самотжня, оригінальна і водночас є «інструментом освоєння» культурних цінностей та «способом» їх передачі. Взаємодія мови та культури проявляється у освоєнні різноманітних текстів, у мовних контактах, у виробленні культурних установок, міжособистісному спілкуванні.

Численні трактування складної взаємодії мови та культури у лінгвістиці, як правило, зводяться до формулювань, що мова є дзеркалом культури. Принаймні таких формулювань значно більше, ніж тих, де культура визначається через мову. Відтак, мова трактується як:

- 1) основа культури, її фундамент, будівельний матеріал;
- 2) продукт культури та умова її існування (К. Леві-Строс);
- 3) компонент, важлива складова частина, природний субстрат культури (К. Леві-Строс);
- 4) сховище, скарбниця культури (В. Гумбольдт);
- 5) віддзеркалення культури;
- 6) передавач (транслятор) культури;
- 7) інструмент, знаряддя культури (Д. Мацумото) [29] тощо.

Мова не лише визначається культурою, а й грає визначальну роль у конструюванні її простору і часу, отже забезпечує її самоідентичність. Тому осмислення ідентичності людської спільності передбачає осмислення спільності її культури, відбитої у природній мові.

Такий комплексний, двосторонній ракурс розгляду проблеми взаємодії мови і культури лежить в основі лінгвокультурології як науки і має бути, на нашу думку, визначальним методом пізнання в будь-якому лінгвокультурологічному дослідженні, адже мова не просто відображає культуру, але інтерпретує її та світ, створюючи ще одну реальність, в якій живе людина. Культура, на глибоке переконання автора наукового бестселера «Людина, культура, психологія» Д. Мацумото, впливає на структуру та функціональне використання мови, а сама мова – як прояв культури – підкріплює наші культурні цінності та погляди на світ, здійснюючи, таким чином, зворотний зв'язок [29].

Концептуальне осмислення культури може статися лише за допомогою мови, а «поліфункціональне» розуміння мови може бути досягнуто лише через культуру. Культура – «корелят» мови та особистості [11], вона формує та організує «думку мовної особистості», мовні категорії та концепти.

Мови культури диференціюються:

- 1) за віднесеністю до певної галузі дійсності чи людської діяльності (мова математики, мова живопису, мова моди тощо);
- 2) за належністю певній етнічній, професійній, релігійній та ін. субкультурі, мовній спільноті (мова хіпі тощо);
- 3) за орієнтацією на певні комунікативні та трансляційні ситуації (мова проповіді, політичних промов, офіційних документів та ін.) [29].

У лінгвокультурології мова культури – це концепти, символи, ритуали, міфологеми, еталони, стереотипи, втілені в мовних знаках (О. Селіванова). Знаковість, семіотичність є загальною категоріальною властивістю мови та культури як систем. Знак як «двостороння ідеально-матеріальна освіта» виступає як заступник явищ ментальної та предметної сфер у процесі комунікації [6]. Власне саме тому поєднання мови та культури неможливе без комунікації. Більше того, якщо мова впливає на наше мислення та погляди на світ і є основним інструментом, зберігачем, передавачем культури, а культура впливає на мову і знаходить своє реальне втілення в ній, то саме комунікативна діяльність, на переконання багатьох учених, виявляється тією ланкою, в якій перетинаються та взаємодіють мова та культура.

Термін «комунікація», що з'явився в науковій літературі на початку ХХ століття, практично відразу ж набув соціокультурного змісту, пов'язаного зі специфікою обміну інформацією в соціумі. Ось чому комунікація в сучасній науковій літературі досліджується як соціокультурний феномен, автори все частіше оперують поняттям соціокультурна комунікація (І. Колегаєва). Вони ґрунтуються на тому, що в певному плані кожна соціальна

дія може бути розглянута як комунікативна, як така, що містить і виражає певну культурну інформацію.

Для того, щоб соціокультурна комунікація стала можливою, необхідний перетин індивідуальних/колективних культурних і, отже, когнітивних просторів тих, хто спілкується. Чим більша зона такого перетину, тим успішніша комунікація.

«Мова не може існувати поза культурою, як і культура не може існувати поза мовою, вони є нерозривним цілим, будь-яка зміна кожної з частин якого веде до обов'язкових змін іншої його частини» [3].

Мовні знаки як засіб соціалізації, інкультурації та ідентифікації конструюють, створюють загальне для всіх членів даної лінгвокультурної спільноти значення, стаючи засобом комунікації. З виникненням таких знакових лінгвосистем формуються і «початки, зародки» культури, які згодом утворюють «ціннісно-смыслову домінують будь-якої дискурсивної діяльності людини» [1].

Предметом когнітивно-дискурсивної лінгвокультурології виявляються мовні механізми інтеріоризації знань, думок та способів уявлення об'єктивної дійсності про світ (культурну інформацію), вироблені людством у межах тієї чи іншої лінгвокультури, їх вербалізація у вигляді конститuentів (сем) семантичної структури номінатив. Завданням лінгвокультурології, таким чином, є вивчення цих вербальних механізмів організації, обробки, зберігання та передачі культурно-значущої інформації [10].

Завдяки такому поєднанню мови, культури та свідомості, системності мовного значення можливе пізнання як мовної моделі світу тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, так і її ідентичності.

Певні мовні знаки (імена, слова, висловлювання, тексти), займаючи особливе місце у системі мови та культури, стають свого роду «мовними маркерами» [13] або «носіями», «текстами» [12] ідентичності.

У лінгвокультурологічних дослідженнях також наголошується, що культурно-специфічною слід вважати не саму мову, а особливості її використання для вирішення різноманітних пізнавальних, соціальних та комунікативних завдань у конкретному культурно-мовному середовищі під час комунікації.

У зв'язку з цим такі особливості визначаються як основна ознака ідентичності суб'єкта комунікативної діяльності та пропонується поняття «лінгвокультурної ідентичності суб'єкта комунікації» [19].

Лінгвокультурна ідентичність представляється нам феноменом ширшої суб'єктно-об'єктної віднесеності та понятійної сфери, «придатним» не тільки до суб'єкта комунікації, а й до людини як представника певної лінгвокультури, а також до самої лінгвокультурної спільноти. Лінгвокультурна ідентичність при цьому є єдністю колективного та індивідуального, які існують у постійному діалозі один з одним.

Колективна лінгвокультурна ідентичність – це багаторівнева ментально-лінгвальна динамічна система, що виникає як результат саморефлексії спільноти під час конструювання та подання її єдності як самобутнього цілого на основі культурних цінностей та за допомогою мови.

У лінгвокультурної ідентичності як модальності етнічної чи національної ідентичності, мова, культура, ментальність виступають у ролі основних інтегруючих ознак, тобто виконують провідну ідентифікуючу функцію. Лінгвокультурна модальність завжди є у всіх проявах ідентичності, саме тому будь-яка ідентичність – лінгвокультурна. Значимість вивчення лінгвокультурної ідентичності безперечна і актуальна, оскільки серйозних лінгвістичних досліджень такого плану практично немає ні у вітчизняній, ні у закордонній лінгвістиці.

Кожна культура, як відомо, формує свою унікальну систему цінностей, моделей поведінки та спілкування, способів мислення та діяльності. Яскравий приклад – самобутність англійської культури, що часто позначається в працях вчених, письменників і журналістів

терміном *Englishness* («англійськість»). При цьому широта та обсяг відповідного поняття настільки багатомірні та всеосяжні, що сьогодні його можна сміливо охарактеризувати як поняття високого ступеня абстракції. Незважаючи на чисельні дослідження феномена «англійськості», визначення даного поняття, хоча б у найзагальніших рисах, все ще не сформовано. Доказом цього ще раз є той факт, що в більшості сучасних тлумачних, лінгвокраїнознавчих та перекладних словників англійської мови словникова стаття *Englishness* відсутня, саме слово в мовленнєвому вживанні майже завжди скочує як напівлітературне, все ще зберігає контекстуально-розмовну прив'язку.

Безперервні дискусії з приводу «Найанглійські» (*Quintessences of Englishness*) [25] пов'язані як з невизначеністю поняття англійськості та її співвідношення з такими поняттями як «англійська культура», «англійська ідентичність», «англійський культурний світ», «англійська самосвідомість» «англійська самобутність» тощо, так і з кількістю і сутністю явищ, предметів, образів та їх ієрархію, що включаються до неї.

Подібна «всеосяжність» і невизначеність обсягу притаманні й іншому поняттю, що також використовується для позначення англійської самобутності – *English identity* («англійська ідентичність»), яка, у свою чергу, найчастіше модифікується такими термінами як «англійська національна ідентичність», «англійська етнічна ідентичність» та «англійська культурна ідентичність».

Інтерес до вивчення англійської ментальності (*English mind*) був значною мірою інспірований впливом Вольтера, його знаменитими *Lettres Philosophique*, опубліковані в 1734 році [9; 10]. Вольтер, звичайно ж, був не першим, хто звернув увагу на унікальність англійського способу мислення (*thinking*), способу життя та поведінки (*manners*) та політики (*policy*). Так, у XVII столітті з'явилася спостереження Жана де Лафонтена про те, що Англія – країна, де добре думається (*England was a country where one thinks*), що дало народження іншій відомій фразі Ш. Монтеск'є: «У Німеччині добре подорожувати, в Італії – тимчасово зупинитися, а в Англії – думати» (*One should travel in Germany, sojourn in Italy, and think in England*) [28, с. 74].

Слід зазначити особливу роль творів, завдяки яким, по суті, почалося скрупульозне вивчення англійського національного характеру в художній та документальній літературі: *England and the English* (E. Bulwer, 1833), *Journeys to England and Ireland* (1830, публіковано в 1953), *English Traits* (R. Emerson, 1856), *Notes on England* (H. Taine, 1860), *English Hours* (H. James, 1905). Книги А. Токвіля, Р. Емерсона та Г. Джеймса продовжили традицію літературного жанру дорожніх нотаток (*travel literature*), популярного у XVII та XVIII століттях [11].

Яскравими прикладами цього жанру в англійській літературі XX століття, що створюють портрети Англії та англійців, безсумнівно є дорожні нотатки Дж. Прістлі та Дж. Оруелла: *English Journey* (J. Priestly, 1934), *The Road to Wigan Pier* (G. Orwell, 1937). Образ англійців також розкривався в гумористичних та сатиричних творах англійських та зарубіжних авторів: *1066 And All That* (W. Sellar, R. Yeatman, 1930), *The English, Are They Human?* (G. Renier, 1931), *How to be an Alien* (G. Mikes, 1946), *The Amazing English* (R. Shahini, 1948), *England, Their England* (A. Macdonell, 1933). З особливою глибиною та достовірністю національний портрет англійців був описаний Дж. Оруеллом у його знаменитій книзі *The Lion and the Unicorn* (1941). Саме ці твори можна розглядати як «фундамент», на якому почали і продовжують будуватися міркування про англійський національний характер, англійськість та колективну англійську ідентичність в англомовному дискурсі.

Вивчення англійськості та англійської ідентичності гуманітаріями різних напрямків останнього півстоліття (1960–2014) здебільшого концентрується на діахронічному аспекті та стосується процесу ідентифікації в історичному зрізі. У цьому ракурсі аналізуються англосаксонські, тюдорівські, стюартівські, вікторіанські, георгіанські, едвардіанські риси, що впливали на англійську свідомість (M. Billing; V. Bradshaw; L. Brockliss; J. Campbell;

J. Clark; R. Colls; P. Dodd; E. Evans; J. Grieder; R. Helgerson, K. Tidrick, etc). Дослідження англійської ідентичності в діахронічному аспекті також фокусуються на виділенні ідентифікуючих характеристик, під впливом яких формувався образ англійської нації та/або етносу (S. Barezewski; B. Cottle; R. Davies; J. Giles; J. Gillingham; E. Hobsbawn; A. Murdock).

На тлі зазначених робіт виділяється фундаментальне дослідження відомого британського історика Пола Ленгфорда (Paul Langford) – *English Identified: Manners and Characters 1650–1850* (Paul Langford, 2001) [28]. На відміну від багатьох досліджень подібного плану, автор зосереджується не лише на самому процесі ідентифікації англійськості, скільки на його результаті – базових складових тогочасної англійськості, розглядаючи останню як колективний феномен і синтезуючи точки зору іноземців і самих англійців на цей предмет. Під англійськістю автор має на увазі ті риси національного життя, які розглядаються як типові або характерні як самими англійцями, так і іноземцями [28].

Велике значення для вивчення англійської ідентичності мають також літературознавчі дослідження, які розглядають питання, пов'язані з її формуванням та репрезентацією в англомовній художній літературі різних часів.

Окрім історичного погляду на особливості англійського національного характеру, англійської ментальності, англійської самотності, сучасні вчені звертаються і до сьогоднішніх проблем англійськості та англійської ідентичності. Серед багатьох відомих робіт виділимо найбільш значущі: *English and Englishness* (M. Doyle, 1989); *Englishness and National Culture* (A. Easthope, 1999); *Citizenship and National Identity* (D. Miller, 2000); *Diana, Self-Interest, i British National Identity* (J. Taylor, 2000); *Making of English National Identity* (K. Kumar, 2003), *Albion: Origins of the English Imagination* (P. Ackroyd, 2002), *London. Biography* (P. Ackroyd, 2000), *The Lambs of London* (P. Ackroyd, 2004); *England, England* (J. Barnes, 1999); *Wise Children* (A. Carter, 1991); *Spies* (M. Frayn, 2002) та ін.

Інтерес власне лінгвістів до проблем англійського національного характеру, ментальності та свідомості, образу англійців відображено у нечисленних, але різноманітних концептологічних, лінгвокультурологічних, психолінгвістичних дослідженнях окремих складових цих феноменів. Так, серед «констант», «культурних домінант» / «етноспецифічних концептів», ключових «лінгвокультурних концептів», «етнокультурних констант» / «культурних концептів», символів англійської культури, представлених «культурними ключовими словами» (A. Wierzbicka), виділяються та досліджуються 'accuracy', 'right/wrong', 'reasonable', 'fairness' [2] 'gentleman', 'common sense', 'freedom', 'tradition', 'fair play', 'home', 'privacy', 'stiff upper lip', 'sense of humor', «приватність, пунктуальність, вміння жити», «чистота/бруд, слава», «закон», «стриманість, закритість, замкнутість» тощо.

Проте, комплексного лінгвокультурологічного дослідження сучасної англійської колективної ідентичності, особливостей її конструювання у визначальних для неї типах дискурсу в лінгвістиці досі не проводилося. І це не випадково – досі залишається дискусійною безліч питань як загальногуманітарного плану, так і спеціального лінгвістичного.

У сучасній науці такі поняття як «англійська ідентичність» (*English identity*), «англійська національна ідентичність» (*English national identity*), «англійська етнічна ідентичність» (*English ethnic identity*), англійськість (*Englishness*), англійська національна самосвідомість (*English national mentality*) використовуються як взаємозамінні.

Наприклад, в анотації до книги відомого британського соціолога К. Кумара *The Making of English National Identity* наголошується: "**Why is English national identity so enigmatic and so elusive? < > This book is a fascinating exploration of Englishness and what it means to be English**" [Making of English National Identity. Annotation 2003]. У першому розділі самої книги читаємо: "**To speak of English nationalism, or of English national identity is to use the language of flourishing branch of the social and political theory...**" [27, с. 5].

Сьогоднішнє поняття *English identity* – це не так національно-етнічний конструкт, що забезпечує тотожність спільності на основі географічних, генетичних, біологічних,

цивільно-правових, історичних, расових (етнічних) ідентифікуючих ознак (що пов'язано з поняттям «етносу» чи «нації»), скільки лінгвокультурний, заснований на мовній, ментальній і культурній єдності її членів.

З цієї точки зору сучасна англійська ідентичність *English identity* може бути визначена як «англійська колективна лінгвокультурна ідентичність». Це не стільки спільність знань і уявлень, втілених в образі Батьківщини та самих себе (англійців), скільки квінтесенція поєднання образу Англії та самих англійців (себе), образу інших (відмінних від англійців), а також образу Англії та англійців в очах інших у ціннісному та мовному вимірах. І якщо розглядати лінгвокультуру як «комплекс мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смысловий простір мови» [18] певного етнокультурного співтовариства, то англійську лінгвокультурну колективну ідентичність (*English identity*) можна гіпотетично представити як систему втілених у мові та нею створюваних кодів.

Предметом вивчення англійської колективної ідентичності як лінгвокультурологічної категорії мають стати мовні засоби та механізми інтеріоризації знань та уявлень, тобто культурної інформації про свою єдність як самобутнє ціле, вироблені англійською спільністю в рамках своєї культури.

Завданням вивчення англійської ідентичності є виділення та аналіз вербальних одиниць конструювання (організації, зберігання та передачі) ціннісно-смыслових доміант англійської лінгвокультурної спільноти, для членів якої англійська мова чітко визначена як рідна. Тому відповідь на запитання «Хто ми?» буде гіпотетично звучати приблизно так: «Ми – англійці, які володіють англійською мовою як рідною (мовна/лінгвістична ідентичність) і добровільно поділяємо цінності англійської культури (культурна ідентичність). Для нас ці цінності формуються за допомогою певних мовних одиниць, що сприяє формуванню англійської лінгвокультурної спільноти та допомагає категоризувати, співвідносити, відокремлювати нашу спільність від інших (лінгвокультурна ідентичність)» [12].

Перш ніж приступити до аналізу лінгвального втілення англійської ідентичності в англословному дискурсі, слід також пояснити, чому об'єктом нашого дослідження є англійська, а не британська ідентичність. Кореляція термінів *English identity* і *British identity*, так само як і термінів *Englishness* і *Britishness*, і власне *English* і *British* є фокусом численних дискусій, що досі не припиняються, у всіх галузях зарубіжного гуманітарного знання, що є ще однією проблемною галуззю дискурсу сучасної англійської ідентичності. І хоча кожен англієць є британцем, не кожен британець є англійцем (кельтські та англосаксонські витоки все ж відрізняються).

З розвитком та ускладненням життєвого простору людини класифікація об'єктів та явищ цього простору природно ускладнювалася, ускладнювалися і ментальні одиниці, які їх представляють – концепти. У лінгвістиці XXI століття можна чітко позначити три ракурси розгляду концепту, що сформувалися: лінгвокогнітивний, психолінгвістичний та лінгвокультурологічний (М. Полюжин; А. Приходько та ін.). Для нашого дослідження важливим є той факт, що значна частина дослідників підкреслюють зв'язок концепту з культурою етносу. Тобто, концепт – це ментальний конструкт, що відображається в уявленнях і знаннях, пов'язаний з етнічною культурою, що зберігається у національній пам'яті носіїв мови у вербально позначеному вигляді та визначає національну своєрідність картини світу.

А. Приходько виводить загальну типологію концептів, розбиваючи їх на типи та класи, і, зокрема, виділяючи розділ «Культурні константи: базові та символні концепти» [15, с. 158–161], де стверджує, що концепти – індикатори культури, а культура – середовище їхнього побутування. Серед них розрізняються *базові* (їжа, напої, помешкання, вбрання, специфіка міжособистісних відносин тощо) і *символні* – концепти вищого рівня абстракції, природа яких розкривається в ієрархії «слово – образ – символ – сенс – концепт», тобто

передбачає асоціативне нашарування культурних смислів (конотацій) на основне (словникове) значення. До концептосимволів дослідник відносить різноманітні валоративно значущі ментальні утворення [Приходько, 2013, 161]. Наприклад, *Hyde park, Westminster Abbey, Robin Hood* та ін. При цьому зазначається, що «культурні константи становлять найбільший інтерес для концептології тому, що вони мають здатність квантувати відповідні культурно-семантичні простори» [15]. Заслугує на увагу більш детальна класифікація різних напрямків і підходів, представлена О. Мартинюк у її словнику основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики [7, с. 38–74].

Невипадково тому лінгвокультурний концепт, як «квант пережитого знання» привертає увагу чималої кількості дослідників, при тому, що осмислення концепту в рамках лінгвокогнітологічного та лінгвокультурологічного підходів відрізняються протилежними векторами: напрямком від індивідуального від культури до індивідуальної свідомості (лінгвокультурний концепт) [8].

Концепт – «потік культурного середовища у свідомості людини» [17] – розглядається як основна одиниця лінгвокультурології і описується як багатовимірне культурно-значуще соціопсихічне освіту в колективній свідомості, опредмечене в тій чи іншій мовній формі [18].

Лінгвокультурологічний підхід заснований на визнанні концепту етносоціокультурним фактом, відображеним у свідомості мовної особистості – індивіда, члена соціальної групи, представника етносу та людства. Лінгвокультурний концепт, таким чином, визначається як «ментальне утворення синтезуючого типу, яке прийшло на зміну уявленню, поняттю, значенню і включила їх у формі відповідних складових – понятійної, образної, ціннісної та значущої, кожна з яких співвідноситься по-своєму зі «знаковим» тілом «концепту» [4, с. 42]. Характерною рисою лінгвокультурного концепту є те, що він зберігається в пам'яті носіїв мови та займає відповідну нішу в національно-обумовленій концептосфері, що відображає культурний досвід, запас знань, умінь та навичок особистості та народу загалом [17]. Лінгвокультурний концепт – це результат концептуалізації, необхідної людині реалізації всіх аспектів його політичної, соціальної, релігійної та побутової життєдіяльності, у якій культура – тобто все те, що створила не природа, а людина – займає найважливішу позицію.

Більшість дослідників культурних концептів вказують на наявність серед них основоположних для досліджуваної культури. Їх називають «ключовими (слова-ключі, що закріплюють умові базові поняття духовного життя суспільства) константами», базовими, інваріантними, етноспецифічними [17] і т. ін.

До одного з ключових національно-культурних концептів, на нашу глибоку думку, належить і лінгвокультурний концепт *English Identity*, який є макроконцептом, адже є своєрідним когнітомером концептів, які складають це поняття. Для лінгвістичного дослідження як сама ментальна константа, так і мовна одиниця, що його номінує, становлять особливий інтерес через свою надінформативну і семантичну ємність і невизначеність, багатозначність і багатозначність [4].

Для адекватного розгляду подібних лінгвокультурних концептів вищого ступеня абстракції одних лише схем, фреймів, сценаріїв недостатньо: очевидна етнокультурна концентрація концептуальної семантики тут, на переконання, «когнітивними картинками» не описується.

Відтак, макроконцепт *English identity* має всі ознаки лінгвокультурного концепту, які виділяють дослідники: висока номінативна щільність (його семантика передається цілим рядом вербалізаторів), аксіологічність, складність (багатомірність та ієрархічність), включеність його імені в мережу асоціацій. Як і в будь-якому лінгвоконцепті вищого рівня, де відображаються уявлення про цінності, у його семантичному складі виділяються «понятійна, метафорично-образна, значуща та аксіологічна складові» [4]. Можна також стверджувати, що описуваний концепт гранично етнонімічний: у ньому відбиваються уявлення етносу про себе як носії певної культури та унікальних рис національного характеру.

Лінгвокультурний макроконцепт *English identity* – закріплена в культурі та втілена в мові ментальне утворення, що виражає у концентрованій формі цінності лінгвокультури та характер народу, безсумнівно відноситься до етноспецифічних концептів. До того ж, етномаркованість є одним із його базових ознак, що дає підстави розглядати його як одиницю національного менталітету, відмінного від ментальності як «загальної сукупності рис національного характеру» [4].

Концепт *English identity*, крім яскраво вираженої етнокультурного маркування, має ще один обов'язковий для будь-якого лінгвокультурного концепту (що відрізняє його від лінгвокогнітивного) базову ознаку – «поліапельованість» [7, с. 56], тобто він реалізується з допомогою низки мовних одиниць різного рівня. Як і все ідеальне, такий концепт потребує своєї матеріальної репрезентації за допомогою слів (лексем), словосполучень, фразеологізмів, речень, мікротекстів і навіть віршів. Так, концепт *The English*, що входить до структури лінгвокультурного макроконцепту *English identity*, можна висловити словом (*the English*), словосполученням (*the people of England*), мікротекстом (*The English at the best explained in terms of tea, roast beef and rain. A person is what he eats, drinks and gets pelted with.* Pierre Daninos) і віршем, який так і називається

'The English':

*The English are a funny bunch
All charm and manners and tea,
But cross them in their little games
And they'll crunch you like a flea.
They're all upper case and pronunciation
And croquet on the lawn,
But whether upper or lower, they know
Just where they, and you were born.
They ruled the seas, and ran the world,
And painted the empire pink,
But language does not conquer people,
It's the violence that makes you think.* Sherlock Gardens [Ledger, 2006, 4].

Зазначимо, що відносячи лінгвокультурний макроконцепт *English Identity* до когнітивного простору, ми цим підкреслюємо його ментальну сутність як інформаційної одиниці, що належить концептуальній системі. Під час аналізу концепту ми оперуємо вербальними репрезентантами ментальних сутностей, сукупність яких можна класифікувати як «лінгвістичний конструкт» [1; 3]. Фонд лінгвістичних конструктів лінгвокультурного гіперконцепту *English identity* – це відображена в мові ціннісна картина не лише «своїх» та «чужих», а й картини світу загалом. Ментальні сутності, що стоять за конструктами, представлені концептами, сукупність яких утворює концептуальну систему, що має свої закономірності організації – лінгвокультурний гіперконцепт *English Identity*. У цій системі макроконцепти вищого рівня абстракції (*England*, *The English*, *Englishness*, etc) не тільки модифікуються самі, збагачуючись новими характеристиками, а й у результаті дискурсивного розгортання генерують розвиток нових концептів нижчого ступеня абстракції.

Лінгвістичний конструкт такого макроконцепту виступає квінтесенцією цінностей, норм, оцінок та установок англійської лінгвокультури, він «об'єктивує поняття, що експлікують аксіологічну складову етнолінгвокультури» [18].

Отже, у семіотичному плані структура лінгвокультурного макроконцепту *English identity* різноманітна та багатопшарова. Використовуючи прототипний підхід до категоризації суб'єкта пізнання (А. Вежбицька; Дж. Лакофф; Е. Рош; Дж. Тейлор та ін.), а також ідею С. Воркачова про те, що в основу типології лінгвокультурних концептів може бути покладено рівень абстракції їхніх імен [4], виділені нами в результаті дослідження ментальні утворення, які так чи інакше конструюють англійську колективну ідентичність, з великою

часткою умовності можна розташувати на кількох рівнях, виходячи з різниці в ступенях інформаційної насиченості їх імен.

Отже, до структури макроконцепту можна віднести такі концепти: *Englishness, the English (English people), English culture*. Сюди ж доцільно включити концепти *Britain, the British (Brits, Britons)*, але тільки в тих випадках, коли їхні мовні репрезентанти використовувалися для ідентифікації англійськості, оскільки політична коректність, особливо у творах американських авторів, зобов'язує останні вживати ці лексеми.

Лінгвоконцепти-абстракції цього рівня, що вербуються однойменними номінантами та їх дискурсивними варіативами, становлять ядро семантичної галузі лінгвокультурного макроконцепту *English identity*.

Базисний рівень поєднує концепти з високим ступенем інформаційної насиченості, які містять конкретніші концептуальні ознаки функціональної та описової спрямованості. Концепти базисного рівня конкретизують, розкривають або коментують інформацію, закладену в одиницях суперординатного рівня.

До них відносяться: за гендерною та віковою конкретизацією – *Englishman, English woman, English children, English girls, English boys*; за класовою конкретизацією – *English aristocracy, English upper/middle/working classes, English gentry*; за професійною конкретизацією – *English reporters, English journalists, English legislators, English politicians, English businessmen*; за сімейним станом – *English parents, English husbands, English wives*. Тут же розташовуємо концепти *English character, English mentality, English (national) mood, English life, English press (tabloids, newspapers, magazines), English countryside (villages), English houses (homes), English youth culture, English schools, English weather (climate), English politics, English literature, English language, English music, English pubs, English weddings, etc.* Цей великий список залишається відкритим, згадані лише найчастіші об'єктиватори англійської колективної ідентичності у досліджуваних творах, написаних як англійцями, і іноземцями.

До субординатного рівня відносимо субконцепти, вербалізатори яких багаторазово повторені в дискурсі як концептуальні ознаки і якості суперординатних і базисних концептів, розкривають і конкретизують зміст останніх, наприклад: *The English* (ім'я суперординатного концепту) *are often admired for our courtesy* (вербалізатор концептуальної ознаки) *but condemned for our reserve, which is seen as arrogant, cold and unfriendly... but the English courtesy* (ім'я субординатного концепту) *seems to be almost entirely the matter of form, of obedience to a set of rules rather than expression of genuine concern* (концептуальні ознаки субординатного концепту) [1].

На субординатному рівні розташовані такі концепти як *English stoicism, English patience, English modest, English moderation, English tolerance, English eccentricity, English humour* та багато інших, серед яких виділяються ключові, домінантні, які уксплікують план змісту концептів базисного та суперординатного рівнів і, відповідно, всього лінгвокультурного макроконцепту *English identity*, відображаючи таким чином план змісту англійської колективної ідентичності як когнітивно-дискурсивної категорії та феномена суб'єктивної реальності.

Лінгвокультурний гіперконцепт *English Identity*, таким чином, розглядається нами як похідна багатовимірною інформаційною структурою, що виникла в результаті генези та поєднання ряду взаємодоповнюючих концептів, що мають різний статус у її ієрархії. Це багатогранна, багаторівнева та відкрита концептуальна система, що є одиницею лінгвокультурного простору англійської спільноти і має широке поле вербальних репрезентантів.

Виділяючи лінгвокультурні концепти, дослідники виходять, здебільшого, їх частотності у просторі різних видів комунікативної діяльності. Для самого простору вербалізації найчастіше використовується термін «дискурс» і дискурсивний аналіз є продуктивним методом для дослідження «ідентичності» як одного з основних лінгвокультурних концептів.

Домінування в сучасній лінгвістиці когнітивно-дискурсивної та активізація синергетичної парадигм диктують нові дослідні підходи до мови та її «текстово-дискурсивних продуктів» [16, с. 10].

Аналіз дискурсу, знаковим посередником якого є текст, є продуктивним методом для дослідження ідентичності як концептуальної структури, що несе значну культурно-ціннісну інформацію.

У сучасній лінгвістиці робляться нечисленні спроби дослідити вплив «дискурсивних практик» на ідентичність спільності та роль різних типів дискурсу у формуванні колективної ідентичності. Так, наприклад, у концепції Г. Яворської [21] висувається припущення, що усвідомлення себе як спільності, відмінної від інших, здійснюється за допомогою засвоєння певних дискурсивних способів, а функціонування ідентичності супроводжується ідентифікаційними актами з використанням вербальних засобів.

Ідентичність можна вивчати в типах дискурсу, пов'язаних з жанрами та/або соціокультурними характеристиками спільності. Відповідно, виділяються художній, науковий, політичний, академічний дискурси ідентичності [21]. Опис ідентичності як когнітивно-дискурсивного феномена методологічно доцільно насамперед базуватись на визначенні самого поняття «дискурс». Безумовно, дефініцій є безліч, адже існують різноманітні підходи до розуміння власне поняття дискурсу. Серед них можна виділити чотири вектори – комунікативний (функціональний) підхід, структурно-синтаксичний, структурно-стилістичний та соціально-прагматичний.

Звертаючись до комунікативного підходу, дискурс розуміється як вербальне спілкування, як діалог, як тип діалогічного висловлювання. Структурно-синтаксичний підхід дозволяє розглядати дискурс як фрагмент тексту, більший за рівень речення. Відтак, два і більше речення, які перебувають у смисловому зв'язку одне з одним, можуть називатися дискурсом. Прихильники структурно-стилістичного підходу розуміють дискурс як нетекстову організацію розмовної мови, що характеризується нечітким розмежуванням на частини, панування асоціативних зв'язків, ситуативністю, спонтанністю, стилістичною специфікою. Нарешті, трактування дискурсу з соціально-прагматичних позицій дозволяє говорити про дискурс як текст, занурений у ситуацію спілкування або як ідеологічно чи соціально обмежений тип висловлювання.

Звертаючи увагу на вищезазначені підходи варто розуміти, що природа дискурсу багатогранна: одна його сторона звернена до прагматики, до типових ситуацій спілкування, інша – до процесів, що відбуваються в свідомості учасників спілкування і віддзеркалення їх свідомості, третя – до власне тексту.

Досліджуючи питання типології дискурсу, українські лінгвісти І. Шевченко та О. Морозова [20] пропонують такі критерії розрізнення типів і підтипів дискурсу:

- 1) за формою: усний і письмовий;
- 2) за видом мовлення: монологічний або діалогічний;
- 3) за адресатним спрямуванням: інституційний і персональний (буттєвий);
- 4) за умов різних настанов і комунікативних принципів: аргументативний, конфліктний та гармонійний дискурси;
- 5) за соціально-ситуативним параметром: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації) тощо;
- 6) за різноманітними характеристиками адресанта і адресата: соціально-демографічний критерій (дитячий, підлітковий дискурси та дискурс людей похилого віку, дискурс жіночий і чоловічий, дискурс мешканців міста й села); соціально-професійний критерій (дискурс моряків, будівельників, шахтарів); соціально-політичний критерій (дискурс комуністів, демократів);

7) за функціональною та інформативною складовими: спілкування інформативне (емотивний, оцінний, директивний дискурси) та фатичне;

8) за критерієм формальності та змістовності у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення: художній, публіцистичний, науковий, офіційний та неофіційний [20, с. 233–236].

У кожному із виокремлених типів дискурсу відбувається віддзеркалення особливостей культурно-національної ментальності його носіїв через одиниці, які мають «культурно-значущий зміст» або «культурно-значущу інформацію». Ці одиниці в свою чергу слугують лінгвокультурними кодами, що формують культурний простір певної спільноти та вирізняє її з-поміж інших.

Висновки. Отже, сучасна лінгвокультурологія визначається як галузь мовознавства інтеграційного характеру, що вивчає мову як феномен культури та культуру як феномен, створений мовою, у тісному взаємозв'язку з індивідуальною і колективною свідомостями. Інтегративний характер лінгвокультурології, яка сформувався на досягненнях психології, культурології, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства, лінгвосинергетики та інших наук, дозволяє найбільш повно описати національну, культурну ідентичність як складний продукт. Кожна конкретна культура існує в нерозривній взаємодії двох форм її буття – об'єктивної та суб'єктивної, що забезпечує її ідентичність і, отже, самозбереження та самобутність за всіх змін у нормативно-ціннісній та смисловій сферах.

Розширення взаємодії культур і народів робить надзвичайно актуальним питання про культурну самобутність, культурні відмінності та культурну ідентичність спільноти, що отримує своє вираження через мову. Отже, лінгвокультурна специфіка дослідження концентрується навколо виявлення за допомогою мовних одиниць базових культурних цінностей та опозицій культури, закріплених у мові (словник) і які проявляються в дискурсі, а також уявлень про окультурені людиною сфери (просторову, часову, діяльнісну тощо) та найдавніших уявлень, що співвідносяться з культурними архетипами. Лінгвокультурна специфіка представлена кодами – лінгвокультурними концептами, які увібрали у себе особливості менталітету етносу, віддзеркалюють культурний розвиток нації, виражаються мовними засобами конкретної мови й характеризуються досить складною змістовою організацією та структурою. Для англomовної культури, власне для англійської типовими є лінгвокультурні концепти на позначення англійськості, англійської ідентичності і дотичних до них концептів, які вирізняють культуру і створюють той специфічний ментальний макроконструкт, який дозволяє формувати думку про носіїв мови, про представників етносу. Ці концепти експлікуються у різноманітних типах дискурсу, адже так чи інакше віддзеркалюють особливості менталітету, світобачення, побуту, устрою та ін. аспектів представників англійської нації.

Список використаних джерел:

1. Андрейчук Н. І. *Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття* : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 280 с.
2. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Бессонова О. Л. Вербалізація концепту ХАРАКТЕР образними найменуваннями особи в англійській мові. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 897. С. 11–18.
4. Воркачев С. Г. Знаковая сущность лингвокультурного. *Человек. Язык. Культура : сб. науч. статей, посв. 60-летнему юбилею проф. В. И. Карасика в 2 ч.* Киев : Изд. дом Д. Бураго, 2013. Изд. 2-ое, испр. Часть I. С. 39–47.
5. *Енциклопедія сучасної України / Encyclopedia of modern Ukraine*. URL: <https://esu.com.ua/article-555094>
6. Загнітко А. П. *Лінгвокультурологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
7. Мартынюк А. П. Опыт модульного моделирования концепта (на примере концепта celebrity/ знаменитость, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 1. С. 93–100.

8. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 194 с.
9. Матузкова Е. П. Актуалізація поняття «ідентичність» в соціогуманитарному знанні ХХ века. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 18. С. 10–13.
10. Матузкова Е. П. Актуальность исследования идентичности в современном научном знании. *Записки з ономастики. Opera in onomastica: збірник наукових праць*. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 15. С. 91–98.
11. Матузкова Е. П. Английская самобытность как объект исследования. *Записки з романо-германської філології* / ред. Г. М. Колегаєва. Одеський національний університет імені І. Мечникова : факультет романо-германської філології. Одеса : КП ОМД, 2013. Вип. 2 (31). С. 80–86.
12. Матузкова Е. П. Идентичность в лингвокультурологии XXI века: на подступах к изучению. *Записки з романо-германської філології* / ред. Г. М. Колегаєва. Одеський національний університет імені І. Мечникова : факультет романо-германської філології. Одеса : КП ОМД, 2012. Вип. 2 (29). С. 102–110.
13. Матузкова Е. П. Идентичность в свете прагматической научной парадигмы. *Збірник наукових праць Всеукраїнської наукової конференції «Сучасна германістика: теорія і практика»*. Дніпропетровськ, 2012. С. 80–81.
14. Почепцов Г. Г. (мол.). Теорія комунікації. Київ : Наукова думка, 1996. 175 с.
15. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
16. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
18. Черниш Н. Мова та ідентичність у сучасному світі. *Мова і суспільство* / гол. ред. Г. Мацюк. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. № 3. С. 13–22.
19. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навч. посіб. для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
20. Шевченко Г. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : кол. монографія / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.
21. Яворська Г. М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей). *Мова. Людина. Світ. До 70-річчя професора М. Кочергана* : зб. наук. статей. Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 46–59.
22. Altarriba J. (Ed.). *Cognition and culture: A cross-cultural approach to cognitive psychology*. Amsterdam, Netherlands : NorthHolland / Elsevier Science Publishers, 1993. 405 p.
23. Assmann J. *Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. Verlag Beck Munchen, 2000. 344 p.
24. Barker C. *Cultural Studies. Theory and Practice*. SAGE Publications, London-Thousand Oaks – New Delhi, 2003. 484 p.
25. Barnes J. *England, England*. Picador, 1999. 266 p.
26. Doyle B. *English and Englishness*. L., NY : Routledge, 1989. 177 p.
27. Kumar K. *The Making of English National Identity*. Cambridge University Press, 2003. 367 p.
28. Langford P. *Englishness Identified. Manners and Characters 1650–1850*. Oxford : OUP, 2001. 389 p.
29. Matsumoto D. *Culture and Psychology. People around the World*. Wadsworth, Thomson Learning, 2000. 570 p.